

HOZZÁSZÓLÁS A TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÁS IRÁNTI IGÉNY VIZSGÁLATÁVAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁKHOZ

dr. Patek Ferenc

DÉRI Miklósnénak az igényvizsgálatok módszereivel és eredményeivel foglalkozó, a TMT 1963. évi 6-7. és 8. számaiban megjelent két cikkével kapcsolatban szeretnék néhány szempontot megemlíteni. E hozzászólás inkább kiegészítés jellegű és a DÉRINÉ által feldolgozott anyagot három vizsgálat néhány adatával kívánom kibővíteni /az OMFB-MM jelentés, MARTIN és ACKOFF cikke, valamint a "Machine Design" összeállítás /1/2/3/ anélkül, hogy e rövid hozzászólás keretén belül azok részletes ismertetését kísérelném meg.

Mindenekelőtt hangsúlyozni kívánom azt, amit DÉRINÉ cikkének befejező részében említ, de aminek véleményem szerint döntő jelentősége van, nevezetesen, hogy meg kell különböztetnünk egy objektív és egy szubjektív irodalmi igényt, amelyek közül az utóbbi gyakran nagyságrendileg is csekélyebb az előbbinél. Ha valamely műszaki feladat megoldásához /legyen az tervezés, konstrukció, szaktanulmány vagy bármi más/ szakirodalom feldolgozására van szükség, ezt a felmerült igényt a célkitűzés már meghatározza, - figyelembe véve természetesen mindig azt, hogy a szükséges információk egy része nem szakirodalmi jellegű és hogy a megoldásra kijelölt személyek kezdeti szakismeretei is eltérőek. Itt még egy tényezőnek van döntő szerepe, nevezetesen, hogy gyakorlatilag a legritkább esetben lehet pontosan meghatározni a feladat kitűzésekor, hogy a szóbanforgó feladatot milyen szinten, milyen minőségben kell megoldani, mert az a meghatározás, hogy a megoldásnak "korszerűnek", a "lehető legjobb" stb. kell lennie, nagyon is tág.

A mérnökök részéről folyamatosan jelentkező, azaz szubjektív irodalmi igény rendkívül sok olyan tényezőtől függ, amely nem magával a műszaki feladattal áll összefüggésben. Ezt gyakorlatilag is tapasztalhatják az üzemi könyvtárak, ha például más üzemekből kerülnek vállalatukhoz új dolgozók. Ha olyan helyről érkeznek, ahol jól működő könyvtár és tájékoztató szolgálat van, sokkal nagyobb igényekkel lépnek fel, mint azok, akiknek régi üzemében gyakorlatilag nem volt komoly tájékoztató szolgálat.

Mindezzel azt kívánom hangsúlyozni, hogy az üzemi könyvtárak egyik fő feladata a szubjektív s z a k i r o d a l o m i r á n t i

igény nevelése, kifejtése /nem pedig csak annak kielégítése/.

Ennek a fokozott igény-kifejlesztésnek elsősorban a műszaki vezetőség felé kell irányulnia. A vezetőség értetlensége két irányban is érezteti káros hatását. Egyrészt akadályozza a tájékoztató szolgálat kiépítését /OMFB-MM jelentés, I.köt. 47.old./, másrészt fékezi a mérnökök igényeinek fejlődését is. A "Machine Design"-ben ismertetett vizsgálat egyik kérdésére a megkérdezett mérnökök 71 %-a azt a választ adta, hogy túl kevés ösztönzést kapnak arra, hogy lépést tartsanak szakterületük fejlődésével. Ez megnyilvánul abban is, hogy - ugyanezen vizsgálat szerint - nem áll kellő idő rendelkezésre a műszaki irodalom feldolgozásához /az esetek 91 %-ában, 45 %-ában ez szabályszerűnek mondható/. Saját tapasztalataink azt mutatják, hogy éppen a műszaki vezetőség van elsősorban túlterhelve adminisztratív munkával. Ez olyan mértékű, hogy akadályozza a műszaki fejlődés, illetve az irodalom figyelemmel kísérését.

Második tanulságként azt szeretném hangsúlyozni, hogy egyik legközelebbi feladatunk a **műszaki vezetőréteg** igényeinek vizsgálata, mert ez a műszaki tájékoztatás minden vonalán döntő jelentőségű.

Az igényvizsgálatok egyik visszatérő kérdése az, hogy a jelenlegi tájékoztatást kielégítőnek találják-e. Az erre kapott /százalékarány formájában öltöztetett/ válasz azonban gyakorlatilag semmit nem mond. A könyvtár egyik fő feladata az igények kifejtése, így a legjobban működő könyvtárak olvasói között is mindig szükségsszerűen lesznek, akik a kapott szolgáltatásokat nem tartják kielégítőnek. A könyvtár vagy tájékoztató szolgálat ugyanis jó munkájával arra nevelte őket, hogy mind teljesebb tájékoztatást igényeljenek. Az említett vizsgálatok esetében azok aránya, akik a műszaki tájékoztatás mértékét nem találták kielégítőnek, az alábbi volt:

OMFB-MM vizsgálat: kb 45 %

Machine Design adata: 37 %

/A kérdés nem szerepelt a MARTIN-ACKOFF által referált vizsgálatnál/.

Hazai vonatkozásban döntő jelentőségű lenne megvizsgálni, hogy a "nem kielégítő" válaszok mely üzemeknél szerepeltek túlsúlyban és hogy az ottani tájékoztató munka más adatok alapján való megítélés szerint valóban indokoltá tette-e az állásfoglalást.

Meglepő például, hogy bár a "Machine Design"-ben közölt vizsgálatnál a tájékoztató szolgálatot a mérnökök 61 %-a kielégítőnek találta, ugyanakkor arra a kérdésre, hogy helyes lenne-e valakit a szakirodalom állandó figyelésével megbízni /vagyis üzemi dokumentációs személy vagy személyek kijelölése/, a megkérdezettek 66 %-a igennel felelt, 30 %-a szükségtelennek tartotta, de semmi jelét nem látjuk, hogy ilyen szolgáltatás már eddig is működött volna, illetve ahol ilyen utalást látunk, az eredmény nem volt pozitív. Érdekes tény, hogy az ilyen szolgáltatást elvetők nagy része abból indult

ki, hogy nem lehetne megfelelő személyt kapni e feladat betöltésére.

A harmadik megállapításom: Ha azt kívánjuk vizsgálni, hogy a tájékoztató szolgálat megfelelő-e, a válaszok elbírálásánál elengedhetetlen az adott üzemnél vagy más gazdasági egységnél addig ténylegesen fennálló helyzet alapos ismerete, mert a "megfelelő" vagy "nem megfelelő" válasz mindig szubjektív és összehasonlítást jelent, melynek értékelésénél az összehasonlítás alapjául szolgáló helyzet ismerete szükséges.

Minden igényvizsgálatnál alaposan ismernünk kell tehát a ténylegesen fennálló helyzetet a műszaki tájékoztatást szolgáló rendszer összes láncszemeire vonatkozóan. Itt hangsúlyozni kívánok egy olyan tényezőt, melyet eddig ugyasólván nem létezőnek vettünk, hclott sok területen ez a szakmai és tudományos tájékozódás egyik legfontosabb alapja: a személyi könyvtár és személyi dokumentáció. Szerepe tökéletesen ismeretlen előttünk, vizsgálataink ugyasólván soha nem térnek ki reá. Most két értékes adatot kaptunk: Az OMFB-MM jelentés szerint 529 megkérdezett személy közül 217-nek volt 50 kötetet meghaladó szakkönyvtára odahaza. Sajnos az a másik adat, hogy 207 személynek volt 11-50 kötetes személyi könyvtára, nem sokat mond. Manapság a nem műszaki ember könyvtárában is könnyen találunk 10-15 televíziós, rádiós, villanyszerelési, autós vagy lakásépítészeti stb. könyvet, egy ilyen gyűjtemény pedig az itt szóbanforgó szempontból érdektelen. Egy jól összeválogatott 30-40 kötetes szakkönyvtár viszont - ha az a mérnökök ilyen nagy részénél odahaza valóban rendelkezésre áll - olyan tényező, melyet számításba vehetünk és kell is vennünk a műszaki tájékoztatás problémáinak vizsgálata esetén. Sajnos, nincs adat a mérnököknek személy szerint járó folyóiratokra vonatkozóan, viszont a MARTIN-ACKOFF féle beszámolóban azt az érdekes adatot találjuk, hogy a vegyészek által olvasott folyóiratok 34,9 %-a és a fizikusok által olvasottak 51,8 %-a /!/ saját tulajdonuk volt. A MARTIN-ACKOFF féle vizsgálat szerint az olvasott folyóiratok nagyobb része /57 %/ volt személyi tulajdon /saját-más személytől kölcsönzött/, 41,3 % vállalati /"munkáltatóé"/ és csak 0,6 %-a közkönyvtári.

A személyi tulajdonban lévő könyvek és folyóiratok a műszaki tájékozódás legszélesebb bázisát képezhetik és - természetes okoknál fogva - ezek sokkal nagyobb mértékben kerülnek tényleges felhasználásra, mint a könyvtáriak. Országos szempontból fontos feladat, hogy tisztában legyünk azzal, mennyiben számolhatunk a műszaki tájékozódásban a személyi könyvtárakra.

Az OMFB-MM jelentés szerint az egy főre eső, a szakirodalom feldolgozására illetve elolvasására fordított átlagos idő 12,4 óra. /Ebből 4,3 óra munkaidőben és 8,1 /!/ szabadidőben./ A MARTIN-ACKOFF féle adatok szerint a teljes idő 16,5 óra volt. /Ebből 8,8 munkaidőben és 7,7 szabadidőben/. Itt lényeges lenne annak felderítése, hogy a szabadidőben történő olvasás súlypontja ugyanazoknál van-e, akik munkaidő alatt is olvasnak, vagy sem. Az egyik esetben ugyanis az adatok azt fejezik ki, hogy azok, akik munkaidőben nem tudnak olvasni /időhiány vagy bármi más ok miatt/, odahaza pótolják ezt, a másik esetben gyakorlatilag nem kevesebbet jelent, mint a munkaidő és szabadidő közötti határ elmosódását, mivel a mérnök kénytelen szabad idejének egy nem is jelentéktelen részét arra fordítani, hogy lépést

tartsa a fejlődéssel és a szükséges szakirodalmat elolvashassa.

Értékes adatot nyertünk MARTIN és ACKOFF tanulmányából, mely az olvasást két alapvető típusú tájékoztatói formára bontja fel. Az egyik az általános tájékoztató biztosítása /"undirected browsing"/, a másik az adott célú irodalomkutatás /"reading for specific information"/. Az utóbbi a vegyészknél a teljes idő 35,5 %-át, és a fizikusoknál 58,7 %-át teszi ki.

A két különböző célú olvasásra vonatkozó további adatok egy egész sor érdekes következtetésre adhatnának még alkalmat, de helyszűke miatt itt nem kívánok erre kitérni. Szeretnék azonban egy kitételrel részletesebben foglalkozni, mert dokumentációs szempontból lényeges kérdést vet fel.

A dokumentációs kiadványok a teljes olvasási idő 6,1 %-át veszik igénybe /digest or abstracts/. Azonban ez az arány 8,4 % az általános tájékoztató céljára szolgáló olvasásnál és csak 4,2 % a tulajdonképpeni irodalomkutatásnál. Szerzők ebből azt a tanulságot vonják le, hogy az ilyen kiadványokat inkább a cikkek helyett olvassák, nem pedig a megfelelő irodalom felkutatásának eszközeként használják. E következtetéssel nem értek egyet. Feltehetően a dokumentációs kiadványok tájékoztató céljából történt olvasásakor jegyzeteket készítettek és e személyi dokumentáció később egyik kiindulópontja lett az elolvasandó anyag kiválasztásának, amikor már cél tudatos irodalomkutatást folytattak.

A kérdés azonban sokkal fontosabb, semhogy eldöntetlen maradjon. Egyik legsürgősebb feladatunk annak megállapítása, hogy a dokumentációs kiadványokat hol, milyen céllal olvassák. E szerint kell a szükségleteknek megfelelően az egyik esetben a bő kivonatra, a másik esetben a minél teljesebb anyagot nyújtó dokumentációs kiadványra, esetleg egy harmadik esetben a kontaminációs típusú kiadványokra fektetni a fő súlyt.

o o o

Az eddig végzett igénykutatások általában inkább tájékoztató jellegűek voltak, és céljuk részben a megfelelő módszerek megállapítása, részben néhány alapvető statisztikai irányadat tisztázása volt. Ami az előbbit illeti, érdekes módon még nem történt kísérlet arra, hogy a tudományos és műszaki tájékoztatással kapcsolatos problémákat olyan kutatással világítsák meg, amelynél az adatszolgáltatók /például a kérdőívet kitöltők/ könyvtárosok és dokumentalisták lettek volna. /Ezektől legfeljebb statisztikai jelentéseket kértek/.

Mivel az igénykutatás rendkívül széles körre terjedhet ki /ténylegesen a tájékoztatás csaknem minden részére/, minden ilyen tevékenységnek egy meghatározott probléma felvetéséből kellene kiindulnia. Ha egy döntési problémával állunk szemben, ehhez nagy segítséget szolgáltat az igénykutatás, de tudnunk kell előre, hogy milyen kérdésben kívánunk dönteni. Az eddigi igénykutatások fő eredménye - igen helyesen - elsősorban a problémák felvetése volt.

IRODALOM

- /1/ OMFB-MM jelentés: A szakirodalmi dokumentációs szolgáltatások iránti igények vizsgálata, I-III. Bp. 1963.
- /2/ M.W.MARTIN - R.L.ACKOFF: The dissemination and use of recorded scientific information. /Management Science Vol. 9.No.2. /1963.jan./
- /3/ Routing technical information /Machine Design, 1963.jun.20. /Vol. 35. No.15./

— : —